

RAPORT DE ACTIVITATE DECEMBRIE 2018

ANALIZA CONCEPTULUI DE "CULTURĂ DE SECURITATE"

Oana -Elena Brânda

În cadrul proiectului "Cultura de securitate și reziliența națională la amenințările hibride", secțiunea de care m-am ocupat a privit analizarea conceptului de "cultură de securitate" și operaționalizarea lui în vederea utilizării viitoare în alte eforturi de documentare și cercetare.

Acțiunile desfășurate în cadrul proiectului au fost următoarele:

- Realizarea unui *literature review* despre conceptul de "cultură de securitate".
- Realizarea unei bibliografii cuprinzătoare care să poată fi utilizată în vederea redactării unor articole despre tema dată.
- Parcurgerea bibliografiei, precum și actualizarea ei pe parcurs
- Participarea la o serie de conferințe și reuniuni în vederea prezentării rezultatelor cercetării efectuate în cadrul proiectului
- Redactarea unor articole care să traducă în practică documentarea efectuată în cele 7 luni de proiect. Unul dintre aceste articole a fost deja publicat în volumul conferinței în cadrul căreia a fost prezentat, în timp ce alte două au fost prezentate în cadrul a două conferințe și sunt în curs de publicare în volumele aferente.

Din motive independente de voința mea, nu am putut participa la Conferința Științifică Internațională "Complexitatea și dinamismul mediului de securitate", organizată de Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, în perioada 27-28 noiembrie 2018, astfel încât studiul proiectat a fi prezentat și transmis spre publicare în volumul conferinței nu va fi inclus în acest raport de activitate.

În cele ce urmează voi prezenta pe scurt rezultatele cercetării mele, atât din punct de vedere conceptual, dar și din punctul de vedere al rezultatelor generate în urma cercetărilor.

Termenul de "cultură de securitate" este compus din două elemente – "cultură" și "securitate". Prin urmare, el va trebui abordat dintr-o perspectivă duală. Dacă termenul de securitate este unul extrem de clar, sub toate formele sale de manifestare (securitate națională, locală, regional, umană, economică, tehnologică, etc.), cel de cultură este mult mai problematic, cultura trebuind să fie înțeleasă atât drept context, dar și drept comportament. De

multe ori, de la cultură la comportament se ajunge prin utilizarea discursului, astfel că, dacă vom pune semnul egal între cultură și discurs, dar și între discurs și comportament, va rezulta, prin silogism, o egalitate între cultură și comportament, relația între cele două fiind una circulară.

Dacă vom combina definițiile celor două elemente, va rezulta ”” drept un mod de a gândi, de a te raporta la națiune, dar și la obiectivele, interesele și valorile acesteia, combinate cu elemente de gândire critică, capacitate de detașare acolo unde este cazul, dar și o înțelegere acută a conceptelor vitale, cum ar fi ”securitate”, ”apărare”, ”siguranță națională”.

Cultura de securitate cade, deopotrivă, în sarcina individului, dar și a statului, în funcție de segmentele la care ne referim. Din perspectiva individului, problematica securității ține de implicarea sa în viața societății și racordarea sa la evenimentele care se petrec, urmată de interesul său față de propria securitate și apoi securitatea extinsă. În acest sens, individul trebuie să manifeste înțelegere față de fenomenele complexe ale globalizării și problemele actuale ale comunității internaționale.

Există numeroase definiții referitoare la ”cultura de securitate”, multe dintre ele făcând trimitere și la alte concepte înrudite, cum ar fi ”educația de securitate” sau ”cultura strategică”. Acestea sunt esențiale pentru înțelegerea conceptului de ”cultură de securitate”. Potrivit diverșilor autori consultați, educația și cultura de securitate sunt factorii de stabilitate ai sistemului.

Trebuie reținut faptul că acest concept - ”cultura de securitate” se adaptează permanent la nevoile societății. De asemenea, cultura de securitate asigură un tipar de reacție și acțiune, precum și norme de comportament și atitudine. În plus, creează la nivelul factorilor de decizie o proiecție asupra necesităților în materie de securitate. Majoritatea provocărilor la adresa securității sunt universale. Ceea ce diferențiază instituțiile în maniera în care creează comportamentul de securitate pe care-l au este tocmai cunoașterea/cunoștințele în materie de securitate care le permit să producă acel nivel de securitate dorit și intenționat. Conștientizarea nevoii de securitate le permite indivizilor să reacționeze potrivit la amenințările în cauză, folosindu-se de atenție, retenție, motivație și reproducerea adecvată a informațiilor necesare pentru gestionarea situației în cauză.

În ceea ce privește obiectivele promovării ”culturii de securitate”, acestea vizează conștientizarea de către cetățean a riscurilor, vulnerabilităților și amenințărilor la adresa securității, înțelegerea lor, posibilitatea de a aplica normele și regulile în materie și adaptarea comportamentelor diverșilor actori implicați la aceste amenințări. Prin urmare, se conturează necesitatea dezvoltării unei strategii naționale de promovare a ”culturii de securitate” care să

cuprindă o dimensiune de educare și informare a societății civile. Acest lucru trebuie să fie posibil deoarece, așa cum s-a argumentat mai sus, dezvoltarea ”culturii de securitate” ține cont și de identitatea statului, care derivă din interacțiunile sociale diverse ale acestuia.

”Cultura de securitate” este utilă în controlarea următoarelor situații: gestionarea amenințărilor emergente, recuperarea securității în situațiile în care indivizii simt o lipsă de securitate, optimizarea securității acolo unde este cazul și încurajarea comportamentului actorilor în situațiile în care este necesar acest lucru. Astfel, se observă că, prin mecanismele sale, ”cultura de securitate” transcende individualul și devine normă a statelor.

În vederea promovării ”culturii de securitate” există o serie de acțiuni ce pot fi efectuate în acest sens: schimbarea comportamentului actorilor sociali responsabili de cultura de securitate, precum și al celor care participă în mod voluntar la asigurarea culturii de securitate, perfecționarea comunicării în direcția înțelegerii amenințării, dezvoltarea politicilor de securitate care pot fi accesibile unui public numeros, precum și activizarea instituțiilor guvernamentale¹.

Este interesant ce poate fi considerat ”cultură de securitate” în România: posibil să fie incluse aici participarea în cadrul NATO și al Uniunii Europene, participarea la alianțele strategice, promovarea și dezvoltarea unei democrații coerente și a unei economii de piață, etc. Toate acestea schimbă maniera de raportare la valorile de securitate națională.

Există o serie de referințe la ”cultura de securitate” în Strategia Națională pentru Apărarea Țării pentru perioada 2015-2019 ”O Românie puternică în Europa și în lume”, precum și în Ghidul aferent. Astfel, în Capitolul IV al Strategiei, intitulat ”Direcții de acțiuni și principalele modalități pentru asigurarea securității naționale a României”, în sub-capitolul ”Dimensiunea educațională, de sănătate, social și demografică”, apar următoarele referințe: ”dezvoltarea culturii de securitate, inclusiv prin educație continuă, care să promoveze valorile, normele, atitudinile sau acțiunile care să permită asimilarea conceptului de securitate națională”. Această direcție vine să completeze teoria existentă în materie, lucru subliniat de autori precum Monica Gariup, care a investigat discursul privind ”cultura de securitate” de la nivelul Uniunii Europene în momentul conturării unei identități semnificative a Politicii externe și de securitate comune, sub forma diverselor sale forme de manifestare – PESA (Politica Europeană de Securitate și Apărare) și PSAC (Politica de Securitate și Apărare Comună). Gariup a arătat în lucrarea sa, de pildă, că realitatea internațională nu este neapărat

¹ *** *Strategia Națională pentru Apărarea Țării pentru perioada 2015-2019, ”O Românie puternică în Europa și în lume”*, București, 2015, p.21, disponibil la http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, accesat la 15.12.2018.

rezultatul schimbărilor produse de forțe materiale și fizice, ci, mai degrabă, un fenomen construit social prin putere discursivă, adică puterea cunoștințelor, a ideilor, culturii, ideologiei și limbajului².

În paragrafele următoare voi prezenta articolele redactate pe baza cercetărilor și documentărilor făcute în cadrul acestui proiect. Toate acestea reprezintă un punct de început în cercetarea mai amplă, care s-a dorit a oferi direcții ce urmează a fi dezvoltate în alte cercetări viitoare, dar și elemente ce pot fi explorate de colegii implicați în acest proiect.

Primul articol se intitulează "Security culture and migration in the European Union" și a fost susținut în cadrul conferinței internaționale "Migration Dynamics and New Trends in European (In)Security", ce a avut loc la Cluj la Universitatea Babeș-Bolyai, în luna mai 2018. Articolul este menit să investigheze maniera în care criza migrației din spațiul Orientului Mijlociu și al Africii de Nord se reflectă asupra "culturii de securitate" la nivelul Uniunii Europene. În acest sens, am urmărit în documentația realizată să ating trei aspecte, ce se regăsesc în sub-capitolele articolului.

Un prim subcapitol urmărește analiza teoretică a culturii de securitate, precum și unui alt termen cheie – "cultura strategică", intenționând să reliefram astfel importanța generală a "culturii de securitate", dar și conexiunile ce se pot stabili rapid în acest domeniu.

Al doilea subcapitol privește fenomenul migrației la nivelul Uniunii Europene, axându-ne într-o primă etapă pe analiza cadrului legislativ care reglementează migrația sub multiplele sale aspecte în conglomeratul european. A doua etapă se referă la analiza manierei în care Uniunea Europeană a reacționat și continuă să reacționeze la criza generată de migrația din spațiul Orientului Mijlociu. Astfel, acest subcapitol va avea și o componentă de analiză a managementului crizelor în Uniunea Europeană.

Ultimul subcapitol al articolului reunește rezultatele cercetărilor din primele două subcapitole, urmărind să investigheze impactul crizei migranților asupra "culturii de securitate" europene, precum și felul în care, pe baza lecțiilor învățate și a exemplurilor de bune practici, se poate construi o cultură de securitate europeană autentică și eficientă, capabilă să răspundă la crize similare și să gestioneze rapid și sigur fluxul mare de migranți care se îndreapă spre centrul Europei, fără a recurge însă la măsuri dure cum ar fi închiderea granițelor sau restrângerea zonei Schengen.

² Monica Gariup, *European Security Culture. Language, theory, policy*, Ashgate, 2009, p. 7.

Un fundament important al cercetării de față îl constituie rapoartele Eurostat care oferă date considerabile și de actualitate pentru a avea o perspectivă clară asupra amplitudinii fenomenului migrației în cadrul Uniunii Europene.

Al doilea articol a fost realizat cu prilejul participării la Sesiunea de Toamnă a Academiei Oamenilor de Știință, desfășurată la Târgoviște în perioada 20-22 septembrie 2018. În cadrul acestei sesiuni am prezentat lucrarea ”Cultura de securitate în organizații. Principii și organizare”. În cadrul acestei prezentări am urmărit să subliniez elementele teoretice ale ”culturii de securitate”, argumentând faptul că, deși termenul vine din spațiul corporatist, corporația – organizația ca atare poate fi suprapusă peste orice fel de entitate care are nevoie de o cultură de securitate pentru a funcționa eficient.

Lucrarea a fost structurată în mai multe subcapitole astfel: definirea culturii de securitate, perspective de percepție: educația pentru securitate, cultura strategică, comunitatea de securitate, influența asupra procesului de luare a deciziei și final, câteva referiri la cultura organizațională și cultura de securitate.

Conceptul de „cultură de securitate” este extrem de interesant și atractiv sub multiple aspecte – organizațional, economic, tehnologic, cultural și chiar militar. Prin reunirea celor doi termeni – ”cultură” și ”securitate”, rezultă atât un mod de gândire, dar și un mijloc de acțiune. În ceea ce privește organizațiile, ”cultura de securitate” oferă un cadru de acțiune, care ar putea și trebuie să fie dezvoltat în funcție de împrejurările și actorii implicați.

Scopul acestui articol este de a prezenta principalele aspecte ale ”culturii de securitate” în organizații, indiferent de natura acestora, precum și principiile care stau la baza lor și limitele întâmpinate în aplicarea lor. De asemenea, se va axa pe maniera în care ”cultura de securitate” potrivită influențează procesul de luare a deciziei și forța și precizia reacției în cadrul organizației în eventualitatea unor evenimente neplanificate. În cele din urmă, lucrarea va urmări sentimentele manifestate în cadrul organizației atunci când fie se confruntă cu o cultură de securitate puternică, fie cu absența ei.

Al treilea articol se intitulează ”Middle East – Facing challenges and changes with long-term impact on the security-culture of the area” și a fost prezentat în cadrul Conferinței internaționale ”Educație și creativitate pentru o societate bazată pe cunoaștere”, care s-a desfășurat la Universitatea Titu Maiorescu în perioada 15-17 noiembrie 2018. De asemenea, lucrarea a fost publicată în volumul de proceedings al Conferinței, indexat în baza de date SSRN. În cadrul acestui articol am urmărit să evaluez toate acele elemente care sunt adevărate provocări în zona Orientului Mijlociu și care au contribuit la starea tensionată din zonă până în prezent. De asemenea, acestea provocări sunt responsabile și de schimbarea ”culturii de

securitate” în zonă și accentuarea nevoii de cooperare în vederea atingerii unui *status quo* de succes pe termen lung.

Astfel, în acest articol am abordat o serie de probleme precum: rolul petrolului în ecuația Orientului Mijlociu, fondarea statului Israel care a divizat pentru totdeauna Orientul Mijlociu, competiția dintre Statele Unite și URSS în Orient în timpul Războiului Rece, lucru care s-a perpetuat și astăzi, Statele Unite și Federația Rusă (statul successor al URSS) fiind în continuare în opoziție în Orientul Mijlociu.

De asemenea, am abordat o serie de elemente care fac din Orientul Mijlociu de azi o zonă de conflicte permanente, fără prea multe perspective de soluționare în viitorul apropiat. Astfel, am făcut referiri la lanțul de conflicte care au agitat zona iremediabil, migrația dinspre acest spațiu spre Europa, ca soluție de a scăpa din calea războiului, terorismul, rivalitatea Sunni-Shia, interesul statelor europene de a securiza accesul la resursele de petrol din zonă, îmbunătățirea și consolidarea relației dintre Statele Unite și Arabia Saudită, deteriorarea relațiilor dintre Statele Unite și Iran, etc.

Toate aceste aspecte au contribuit la deschiderea unei adevărate Cutii a Pandorei, care cu greu va putea fi închisă în viitor. O explicație pentru acest lucru vine tocmai din faptul că la nivelul Orientului Mijlociu nu există, per ansamblu o ”cultură de securitate” veritabilă, așa cum ar trebui să existe, având în vedere faptul că statele respective sunt unite prin afinități de limbă, cultură și civilizație, spre deosebire de situația statelor europene. În absența unei ”culturi de securitate” veritabile, statele Orientului Mijlociu se văd aruncate într-un marasm de terorism, turbulență, ură și lipsa controlului eficient.

În ceea ce privește bibliografia utilizată în vederea documentării pe parcursul acestui proiect, aceasta este una semnificativă tocmai prin interdisciplinaritatea care o caracterizează. Am încercat, pe cât posibil, să utilizez bibliografie care să fie concentrată pe dimensiunea de securitate și apărare națională, dat fiind subiectul amplu al proiectului de cercetare. Cu toate acestea, am recurs și la o bibliografie din afara acestei arii de studiu, întrucât termenul de ”cultură” este unul interdisciplinar.

Astfel, dintre lucrările cele mai semnificative amintim următoarele:

1. ***, *Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2019*, București, 2015, disponibil la http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf.

2. ***, *Ghidul Strategiei Naționale de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2019*, 17 decembrie 2015, disponibil la <http://www.presidency.ro/ro/presa/securitate-nationala-si-aparare/ghidul-strategiei-nationale-de-aparare-a-tarii-pentru-perioada-2015-2019>.
3. Buluc, Ruxandra, Lungu, Ciprian, Deac, Ioan, "Perceptions on Security Culture", în *Redefining community in intercultural context*, Henri Coandă Air Force Academy Publishing House, Vol. 7, No.1, 2018, pp. 149-156.
4. Gariup, Monica, *European Security Culture. Language, Theory, Policy*, Ashgate, 2009.
5. Katzenstein, Peter J., *The Culture of National Security*, New York, Columbia University Press, 1996.
6. Lungu, Ciprian, Buluc, Ruxandra, Deac, Ioan, *Promovarea culturii de securitate: Raport*, București, Top Form, 2018.
7. Piwowarski, Juliusz, "Three Pillars of Security Culture", în *Security Studies*, Vol. 16, No.2, 2017, pp. 16-27.
8. Roer, Kai, *Build a Security Culture*, UK, IT Governance Publishing, 2015.

Desigur, la acestea s-au adăugat o serie de alte lucrări și articole din jurnale de specialitate, axate pe diversele chestiuni vizate în articolele realizate în cadrul proiectului: terorism, migrație, problematica Orientului Mijlociu, etc. Bibliografia utilizată pentru fiecare dintre aceste articole se regăsește la finalul lor.

De asemenea, trebuie menționat faptul că o parte considerabilă a bibliografiei este înrudită cu termenul de "cultură de securitate", întrucât, desi este un concept extrem de semnificativ în ultima vreme, nu i s-au alocat de-a lungul timpului foarte multe lucrări și articole de specialitate. De aceea, am și optat în vederea redactării articolelor pentru un singur articol de teorie, urmat de două articole specifice de aplicare a teoriei respective în cazuri practice, așa cum sunt problema migrației în Europa și redimensionarea securității în Orientul Mijlociu.